

Ki volt Heydte „Petőfije”?

Az alábbiakban azt járom körül, hogy az 1849. július 31-jei, fehéregyházi csatában lehetett-e Petőfi a Heydte osztrák őrnagy által látott halott, és új adatokkal támasztom alá azt a régebbi elméletet, miszerint Heydte Lőrincz Józsefet, Bem hadititkárát nézhette Petőfinek.

Könyvtárnyi szakirodalom értelmezni azt, amit az orosz csapatokhoz delegált osztrák összekötőtiszt, August von der Heydte ír 1854-es jelentésében vagy mond a székelykeresztúri orvosnak, Lengyel Józsefnek Petőfi halálának ügyében. Érdemes használni azt az 1877-es, a szakirodalom által Heydtének tulajdonított cikket is, amely a Neue Temesvarer Zeitung-ban jelent meg, s amelyet az osztrák titkosszolgálat vagy belügy egyik névtelen írónoka kompilációjának tartok Heydte kikérdezése után (apró, ám lényeges módosítással: a halott nagy fekete körszakállából hegyes kecskeszakáll lesz). Tekintsük át az alábbiakban – kizárólag a Petőfinek vélt halottra koncentrálva –, mit ír vagy mond Heydte.

1 A források

1.1 Heydte 1854

1930-ban teszi közzé Mikes Lajos az azóta híressé vált, 1854-es Heydte-jelentést (illetve kizárólag annak – félreértelmezéseket is tartalmazó – magyar fordítását) a 1849. július 31-én zajlott fehéregyházi csata utáni területbejárásáról és az általa Petőfinek nézett személy leírásáról, miután annak szövegét 1929-ben Deák Imre tudományos kutató megtalálta a bécsi Állami Levéltárban.

Heydte a következő nyilatkozatot adja:

„Rögtön, miután a felkelőereg maradványai július 31-én, a segesvári ütközetben lefolyt lovasrohamot követően, meneküléssel Héjjasfalva felé fordultak, kozákrajok keltek át Fehéregyházánál és fölötte a Küküllőn, és így nagyon sok menekülőnek elvágták az útját, akiket mindjárt le is kaszaboltak.

Én az országúton lovagolva siettem, hogy utolérjem a kozákokat, mikor szorosan a Fehéregyháza és Héjjasfalva közötti szökőkútnál egy leszárt felkelőtiszt mellett, aki már nadrágra volt vetkőztetve, több, vérrel szennyes iratot láttam heverni, amelyeket kirablása közben valószínűleg a kozákok találtak és mint számukra értéktelent, ismét eldobtak. (...) néhány lépésnyire a holttesttől hevert azután még úgy száz darab magyar kitüntetés, rajtuk zsineg volt áthúzva, mely összefűzte ezeket, a kozákok ezt is valószínűleg nála találták és sietségükben ismét elejtették.

A talált dolgokból azt kellett következtetnem, hogy a halott tiszt állása szerint Bem környezetéhez tartozott. A talált dolgokból azt kellett következtetnem, hogy a halott tiszt állása szerint Bem környezetéhez tartozott, s ez arra késztetett, hogy közelebbről is megsejteljem a holttestet, vajon nem fedezek-e föl benne valamely egykori ismerőst; de teljesen idegen volt nekem, sovány volt, kicsi, száraz arcú, nagyon határozott arckifejezéssel és nagy fekete körszakállal. Nadrágja fekete pantalló volt.

Ezeknek az adatoknak a megjelölésével, később több felkelőtisztnél is érdeklődtem e személyiség után, mire legtöbbször úgy vélte, hogy az Petőfi kellett legyen, akit az ütközetben még Bem oldalán láttak, utána azonban nem látta senki.” (Vajda György Mihály fordítása, Dienes 1958, 376-377, valamint 551, 213-as lábjegyzet)

1.2 Lengyel József 1860

Heydte a Székelykeresztúrhoz közeli Székelyudvarhelyen játssza a szabadságharc utáni években a székelyek Haynaujának szerepét, s mikor egy társaságba kerülnek, Lengyel József székelykeresztúri orvos, aki állítólag többször is látta a szőke Petőfit a csata alatt, alaposan kikérdezi őt. Ezt írja Lengyel:

„Ennyi, mit saját szememmel láttam. Leirom azt is, mit aztán később felőle [Heydtétől – S. A.] hallottam.

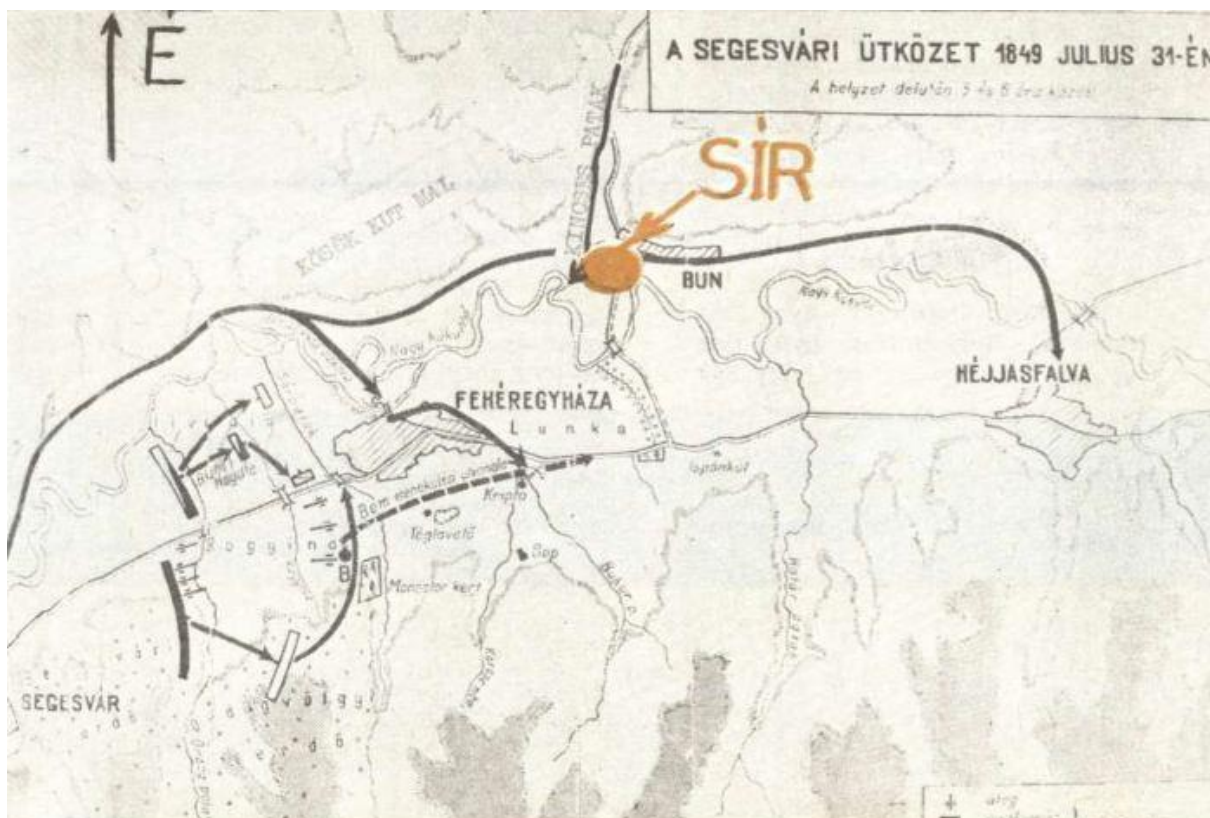
A sebesültek és halottak összeszedésével egy régi ismerőm, nyug. hadnagy Toldi [alighanem Anton Toldt – S. A.] is meg volt bízva. Tőle tudom, hogy azon helyen, hol Petőfi eleshetett, b. Heydte rendezé a halottak eltakarítását. Egy alkalommal a báróval találkozáskor a beszédet a csatára veztettem, s tudakoltam tőle Petőfiről. Tőle hallottam, miszerint igen jól emlékezett, hogy **egy hegyes álszakálu szőke** egyént látott az **országút** mellett egy mellén kapott dsidaszurás miatt elesve, s mint mondá, hogy talán neki ez alak fel sem tűnt volna, ha mindkét nadrág és zubbonya zsebeit kifordítva nem látja, s abból egy csomó összeírogatott papírt kihullva nem lát. A helyet, hol ez lehetett, megmagyarázva bizonyos valék, hogy Petőfi volt, mert az alig volt 100 lépéssel idebb, hol utolszor láttam. — **Sírja felől is megbizonyosodtam. Ez a fehéregyházi határ felső felén északról lefutó patak martjára** ásott közös sírban van, hová 134 más pajtásával közös sírba temettetett. A sírhalomra arra járó székely utasok soha sem feledik, egy-egy kődarabot vetni, s ha azt évente rendszeren ki nem egyengetnék, eddig óriási halommá lett volna.” (Lengyel 1860, 507.)

Innen az tudjuk meg, hogy Heydte emlékezik valamire, ám nem vennék mérget arra, kivált Lengyel közvetítésén keresztül, hogy állszakállú (csak az állat beborító szakállú) egyénről beszélt. Azt, hogy miért teszi Heydte szövegében a Petőfit állítólag jó ismerő Lengyel szőkének a költőt, sokáig titok volt számomra, míg rá nem jöttem, hogy a költőt a csata előtt nem ismerő más szemtanúk is szőkének mondják őt (például Haller Ferenc – erről egy másik, készülő tanulmányomban írok *A lovas, szőke Petőfi* címmel, ahol azt is felvetem, hogy a szemtanúk Petőfy /Pettenkoffer/ Ignácot vehették a költőnek). Mezősi Károlynak igaza van, amikor azt állítja, hogy Lengyel életében nem látta az igazi Petőfi Sándort¹.

¹ „Ha azonban történetesen Heydte mégis úgy tájékoztatta volna Lengyel Józsefet, hogy a halott hegyes állszakállú szőke férfi volt, Lengyelnek itt Heydtét korrigálnia kellett volna, a maga tudomása alapján; hiszen ő — amint elmondotta — közelről ismerte Petőfit! (...) az olyan jó megfigyelőnek, emlékezőnek, amilyennek Lengyel a saját leírásából mutatkozik, Petőfi legjellegzetesebb külső tulajdonságáról, hogy nem szőke, nem is barna, hanem fekete volt, biztos tudomással kellett volna rendelkeznie.” (Mezősi 1957, 197.)

Heydte elmondta Lengyelnek, hogy „az országúton” látta Petőfi holttestét. Ugyanakkor Lengyel a sírt mégis a Nagyküllőtől jobbra teszi: „Sírja felől is megbizonyosodtam. **Ez a fehéregyházi határ felső felén északról lefutó patak** martjára ásott közös sírban van, hová 134 más pajtásával közös sírba temettetett.” Mindez ellentmondás, amiből arra következtethetünk, valamit ő félreértett Heydte közlésében, ezt a *Melyik úton látta Heydte „Petőfit”?* c. tanulmányomban tárgyalom (Sántha 2022).

A folyóba északról lefutó patakokat százszázalékos pontossággal azonosítani tudjuk. 1849-ben és ma is két patakocska van a Nagyküllőtől északra: a Búni malomnál a Harmadik katonai felmérés térképén Reisel bach néven szereplő, ma románul Rusul (Orosz) pataknak mondott folyóvíz, valamint a búni Galgenbergtől fennebb, keletre a Küllőbe torkolló Pârâul Satului (Falupataka), amelynek a katonai felmérések térképein nincs is neve, s amelyet 1980-ban a helyi magyar lakosság Kincses-patak néven tart számon. Lengyel Józsefnek „**a fehéregyházi határ felső felén északról lefutó patak** martjára ásott közös sírjának” helyét később Krajczár Gyula rendőrszázados, nyomozó viszi térképre, ebből az derül ki, hogy Lengyel (és Heydte) még csak véletlenül sem Fehéregyháza, hanem az azzal szomszédos Bún területére teszi Petőfi sírhelyét.

Krajczár Gyula térképe Lengyel József és Heydte adatairól (Krajczár 1980)

1.3 „Heydte” 1864

A szakirodalom Heydte névtelenül 1863-ban megjelent, 1864-ben változtatásokkal újra kiadott könyvet, amelyben egy olyan változattal jön Petőfi haláláról, amelynek az égvilágon semmi köze nincs 1854-es megnyilatkozásához (Sommerfeldzug 1864, 111–112.). Emiatt egy elkészült, még meg nem jelent

tanulmányomban utánanézttem a kötet szerzőségének: kiderült, nem Heydte, hanem egy Wilhelm Abl nevű százados a szerző, aki 1849-ben az erdélyi hadszíntéren főhadnagyként tevékenykedett a Károly Ferdinánd főherceg nevet viselő 51. gyalogosezredben, egy időben éppen Heydte beosztottjaként.

1.4 Heydte 1877: hadügyminisztériumi vagy titkosszolgálati csinálmány
Dienes András szerint Heydte a szerzője egy, a Neue Temesvarer Zeitung 1877. augusztus 15-ai számában megjelent írásnak is. Ez a Manasses-botrányra való válaszként íródott (egy, magát Manasses Dávidnak mondó személy azt állítja, hogy Petőfi szolgája volt Szibériában), mint ahogy erre maga az írás reflektál.

„Hiteles tények Petőfi végéről a segesvári ütközetben, 1849. július 31-én

Temesvár, augusztus 14.

Abból az alkalomból, hogy a halhatatlan hazai költő, Petőfi sorsáról és végéről az utóbbi időben a lapokban valódi és hamis hírek közöltettek, úgy hisszük, érdemet szerzünk hazai olvasóközönségünknek, ha a következőkben hiteles adatokat közlünk Petőfi végéről, valamint részleteket a Segesvárotról, 1849. július 31-én lefolyt ütközetről, melyek eddig ilyen részletesen még nem kerültek a nyilvánosság elé. Ezeket a közléseket egy magasállású, lapunkkal barátságos viszonyban álló személyiségnek köszönhetjük, mely közlések annál is inkább teljes hitelt érdemelnek, mivel a segesvári ütközet egyik résztvevőjének feljegyzésein alapszanak.

Most lehetőleg szórul-szóra követjük a nekünk átadott közléseket.

(...) Petőfi holttestének megtalálása.

Fehéregyházától Héjjasfalváig csupán két magyar katona holtteste hevert, az egyik – közvetlenül a fehéregyházi vendéglő mellett – zubbonyban («in einer Jacke»), mely hasonló volt ahhoz, amelyet az osztrák élelmezőszolgálat pékjei viselnek («Wie sie die österreichischen Verpflegsbäcker tragen»), a másik Héjjasfalva feleútjánál, csaknem szemben a szökőkúttal és 3–4 ölnyi [kb 5,7–7,6 m – K. L.] távolságra az úttól. – Minthogy e második holttest mellett papirosok heverték, – némelyike szakadt, némelyike véres volt – az osztrák seregbiztos [azaz Heydte – K. L.] elrendelte a papirok felszedését. Ezek között az első báró Kemény Farkasnak egy ... jelentése volt ... , s az utolsó papirok alatt zsinórra fűzött babérkoszorúk és magyar kitüntetések heverték. Az osztrák seregbiztos – mivel úgy vélekedett, hogy az illetőnek a Bemhez közelálló személynek egyikének kell lennie – ezért szintén odalovagolt és egy hanyatt fekvő férfire talált, aki már kétségtelenül («vollends» = teljesen) halott volt. Egy lándzsaszúrástól kellett elesnie, a mellén vértócsa állt. **Amennyire ezt futólagos vizsgálattal meg lehetett állapítani, a holttest közép nagyságúnál kisebb**

volt és sovány; az arc eltorzult, az arcbőr sárgás, a haj és a hegyes szakáll fekete. («...war die Leiche unter der Mittelgrösse und mager; das Gesicht war verzerrt, die Gesichtshaut gelblich, die Haare und der spitze Bart schwarz.») **A csizma és a kabát (»Rock«) hiányzott a holttestről, az ing finom és a mellen redőzött volt, a nadrágja fekete.** Ezekon a pusztán katonai tartalmú iratokon kívül nem találtatott egyetlen olyan sem, mely magára Petőfire vonatkozott volna. Meglehet, hogy ilyen iratok a kabátban voltak, melyet magukkal vittek a kozákok, akik Petőfit üldözés közben leszárták.”

PETŐFI SÍRJA

Mivel közben beköszöntött az éj, Bem visszavonuló hadtestének további üldözését beszüntették. Virradatkor az osztrák seregbiztos Segesvárra lovagolt, s miután akkor még számos életben maradtot talált a csatatéren, gyorsan visszalovagolt Fehéregyházára, és embereket rendelt ki a faluból vizeskannákkal a sebesültekhez, hogy némi enyhüléshez jussanak, — onnan gyorsan Segesvárra lovagolt és mind a főhadiszálláson, mind a város vezetőségénél szorgalmazta, hogy orvosokat és kocsikat küldjenek a harcmezeire a még élőknek Segesvárra való szállítása, és a halottaknak azonnali eltemetése végett, — ami meg is történt.

A halottak eltemetése Segesvár városának vezetőségére tartozott. Hogy mostmár az a holttest, amely mellett iratokat talállak, a nagy közös sírhoz lett-e szállítva, vágj- ott temették el, ahol feküdt, erre nézve csak annyit tudunk közölni, hogy az osztrák seregbiztos az ütközetet követő második napon, a Keresztur felé történő előnyomulásnál — lovaglás közben — annál a helynél, ahol a holttest feküdt, egy frissen felhantolt sírdombot figyelt meg. („an der Stelle, reo die Leiche lag, ein frisch aufgeworfener Grabhügel bemerkt wurde.”)

Bún (Fehéregyháza és Héjjasfalva közötti helység) idősebb lakosai esetleg felvilágosítást tudnának adni arról, hogy az egyetlen holttest, mely akkoriban az ő határukban feküdt, hol lett elföldelve. — Talán emlékeznének rá, vajon a holttest ott lett eltemetve, ahol megtalálták, avagy a fehéregyházi sírokhoz való elszállítására kirendeltek egy kocsit.” (Dienes 1958, 316.).

1.4.1 Miért nem lett a cikknek magyar visszhangja?

Dienes András ugyan mindenfajta bizonyíték nélkül, de elkötelezi magát amellett, hogy a lapban megjelent információk végső forrása Heydte: „*Strasser Albert, a Neue Temesvarer Zeitung szerkesztője világosan közli, hogy az adatokat nem közvetlenül Heydtétől kapta, hanem valami „magasállású személyiségtől,” akit lapjához barátságos szálak fűznek. Nyilván inkább a szerkesztőhöz. Strasser Albert alias Albrecht Strasser: ugyanis neulissai német, aki osztrák katonatiszt is volt, később lett belőle lapszerkesztő ; így érthető, ha Heydte báró hozzájárult ahhoz, hogy*

»magasállású« megbízottja az egykori kamerádnak adja át feljegyzéseit.” (Dienes 1958, 315.)

Dienes nagyon meglepődik Strasser cikkének visszhangtalanságán: „*Most valami különös dolog történt, – illetve történik, mert ennek napjainkig szemtanúi lehettünk: a temesvári cikk elmerült és az idők folyamán egyre mélyebbre süllyedt.*” (uo.). (Az igazsághoz tartozik, hogy volt egy visszhangja: Kővári László történész, hogy a saját Petőfi-halála verzióját erősítse, idézi azt 11 évvel a megjelenése után, 1888-ban. (Kővári 1888, 55. hasáb)

Egy kisebbségi számára (mint amilyen én vagyok) erre pofonegyszerű a válasz: feltehetően a Petőfi halálával nagyon is foglalkozó magyar lapok, kutatók tudták, honnan fúj a szél. A magyar újságok nem írhatták le, hogy az egészet az osztrák titkosszolgálatok művének tartják, így hallgattak róla. Dienes egyszerűen nem érti, hogy a magyar lapok úgy értékelték, az osztrák hatóság „nem elkötelezett” az igazság kiderítésére.

1.4.2 Csupán két halott a pokolban

1877-ben a magyar sajtó már csak azért sem fogadhatta el „Heydte”, azaz a titkosszolgálat által állítottakat, mert abban az áll, hogy „*Fehéregyházától Héjjasfalváig csupán két magyar katona holtteste hevert*”. Márpedig pontosan azon a részen volt a földi pokol, a magyarok menekültek, az oroszok pedig hátulról üldözték őket, s akit tudtak, lemészároltak.

Az orosz történész, Oreusz így foglalja össze, mi történt ezen az úton: „*Fehéregyházán túl, az ellenség már teljes felbomlásban volt. A dzsidások és a kozákok a nyílt térszínen szüntelenül üldözték a menekülőket és megakadályozták gyülekezésüket. Az üldözés csak Héjjasfalva községnél szűnt meg, amikor már teljesen besötétedett.*” (Szentgáli 1922, 281.)

Ezen kijelentés benne van Heydte első, 1854-es megnyilatkozásában is (amit viszont csak 1930-ban ismer meg a közönség), és méltán értékelhette azt a csata összes magyar résztvevője egetverő marhaságnak.

1.4.3 Petőfi egyik holtteste Búnban, a másik Fehéregyháza és Héjjasfalva között

Petőfi holttestét egyrészt a búi határba teszi a cikk: „*Bún (Fehéregyháza és Héjjasfalva közötti helység) idősebb lakosai esetleg felvilágosítást tudnának adni arról, hogy az egyetlen holttest, mely akkoriban az ő határukban feküdt, hol lett elföldelve*”). Ugyanakkor a másik helyen azt mondja, hogy a holttest Fehéregyháza és Héjjasfalva között van: „*Fehéregyházától Héjjasfalváig csupán két magyar katona holtteste hevert, az egyik – közvetlenül a fehéregyházi vendéglő mellett – zubzonyban („in einer Jacke”), mely hasonló volt ahhoz, amelyet az osztrák élelmezőszolgálat pékjei viselnek („Wie sie die österreichischen Verpflegsbäcker tragen”), a másik Héjjasfalva feleútjánál, csaknem szemben a szökőkúttal és 3–4 ölnyi távolságra az úttól.*”)

A két állítás egyszerre nem lehet igaz, csupán vagy-vagy lehetséges. Tekintve viszont, hogy Heydte mégis ott volt a csatában, és így valami oka lehetett a kijelentésének, elvégeztem az 1854-es szöveg vizsgálatát: abból az derült ki, hogy Heydte a *landstrasse* szót nem országút, hanem mezei út jelentésben használhatta – ebben az

esetben a Fehéregyháza és Héjjasfalva közt félúton levő, búni útról lehet szó. Így pedig összhangba hozható a két kijelentés (Sántha 2022).

Ezek után a vicc kategóriában díjazandó Fekete Sándor 1996-os felháborodása, aki az 1877-es cikk kapcsán azon méltatlankodik, hogy senki sem vette a fáradságot, hogy az új infók alapján kiásta volna Petőfit: *„már megtörtént a kiegyezés, tíz esztendő telt el azóta - nagy gyávaság vagy dermesztő közöny kellett ahhoz, hogy Heydte ezredes érdemi faggatására senki sem vállalkozott. És senki nem akadt, aki pénztárcáját kinyitva, a Zeitung által megjelölt helyen ásatást kezdeményezett volna...”* (Fekete 1996, 62.)

1.4.3.1.1 A cikkíró tudatosan hamisít

Nézzük, Heydte 1854-es halottja miként lényegül át 1877-re az igazi Petőfivé:

Heydte 1854	Titkosszolgálat 1877
kicsi (pl. 150-160 cm? – S. A.)	középmagasságúnál kisebb (pl. 160-165 cm – S. A.)
sovány	sovány
	eltorzult arc
száraz arcú	sárgás arcbőr
arca nagyon határozott kifejezéssel	
	fekete haj
nagy fekete körszakáll (esetleg nagy fekete szakáll)	hegyes fekete szakáll
	csizma és kabát nincs
(ing nincs rajta:) nadrágjáig le volt vetkőztetve	az ing finom és a mellen redőzött
fekete pantalló	fekete nadrág

Dienes védelmébe veszi „Heydte” 1877-es véleményét azzal, hogy *„az eltelt idő alatt bizonyára töprengve a látottakon”* változtatta meg a leírást, és mondta hegyes fekete szakállúnak Petőfit.² Ez a gyermekded vélekedés Dienes kortársai körében is kiverte a biztosítékot: Mezősi Károly szerint inkább arról van szó, hogy Heydte időközben megismerte Petőfi külsejét, és az alapján módosította előző véleményét: *„Sokkal valószínűbb azonban az a magyarázat, hogy Heydte nem a saját töprengéseinek eredményeként jött rá a változtatás szükségességére – mert hiszen a szemléletből kialakult képzeletünk maguktól, töprengés folytán nem szekták megváltozni –, hanem tudomást szerzett Petőfi valóságos külsejéről, s ezért változtatott korábbi adatain. (...) Ha pedig valaki maga változtatja meg közléseit, ennél nem kell*

² Dienes András: A Petőfi-titok. 142.

egyszerűbb bizonyíték arra, hogy a megváltoztatott leírást nem lehet hitelesnek tekinteni.” (Mezősi 1957, 212.)

Azt meg kell jegyeznem, a titkosszolgálat diverziós (propaganda) osztálya viszonylag jó munkát végzett Heydte eredeti szövegével: a kortársakat ugyan nem, de 80 évvel később Dienes Andrászt igenis meg tudja tévesztetni. (Igaz, Dienes sem volt nehéz táncba vinni, merthogy tökéletesen áll rá az, amit a rendőrnyomozó Krajczár Gyula mondott róla: *„Hibái abból az elfogultságból fakadnak, melyet a mindenáron való eredményfelmutatás okoz. Muszáj találni valamit, ami hihető!!!”* (Krajczár 1991)

Mezősi Károly további bíráló megjegyzései is egytől egyig helytállóak: *„Az kétségtelen, hogy 10 nap alatt senkinek nem nő nagy körszakáll. Ez az adat tehát nemcsak, hogy nem illik rá Petőfire, de egyenesen cáfolata annak, hogy a kérdéses holttest Petőfié volt.”* Ezzel tökéletesen egyetértek: nekem is gyenge a szakállam, mint Petőfinek (huszonévesen meg a mainál is sokkal-sokkal gyengébb volt), és kb. 2-3 hét kell, amíg fél centire ha megnő. Nagy körszakállam ezek folytán nem is lehet soha.

Petőfi öltözete sem illik Heydte emberére, mondja Mezősi: *„A felismerés másik csalhatatlan bizonyítéka lenne a polgári öltözet, a fekete nadrág. Orlay festménye ugyanis Petőfit ebben ábrázolta, s Heydte is azt közölte, hogy a holttesten fekete pantalló volt. A csatában jelenlevő igen jelentős személyek azonban azt állították, hogy ez alkalommal Petőfi már vitorlavászonból készült atillát és nadrágot viselt. Ezek a személyek, Bem vezérkari főnöke és vezérkari századosa Petőfit közvetlen közelükben látták, ezért közléseiket nem lehet figyelmen kívül hagyni. Ha Heydte megérdemelte, hogy leírásának döntő jelentőséget tulajdonítsanak, legalább annyira megérdemli azt Pap Lajos alezredes, Bem vezérkari főnöke és Gyalókey Lajos vezérkari százados is.”* (Mezősi 1957, 210.)

Mindebből azt tudom leszűrni, 1877-ben a titkosszolgálat Heydte és Lengyel anyagainak jobb-rosszabb felhasználásával, illetve saját ferdítéseivel piacra dob a jó magyaroknak egy propagandaanyagot. Azok nem harapnak rá, kivéve az arc- és névmemória nélküli Kővári Lászlót (az, aki Petőfi szekértársának ellentmondva Kurz oldalán látja 1849. július 30-án Petőfit), és 80 év múlva Dienes Andrászt...

2 Miért nem Petőfi Heydte halottja?

Dienes elmélete, miszerint Heydte halottja igenis Petőfi volt, széles körben elfogadott „tudományos igazsággá” válik. Fekete Sándor például 1984-ben azt mondja, *„August von der Heydte báró az ütközet után egy órával megtalálta, azonosította a költő holttestét, és erről hivatalos jelentést adott feletteseinek. Heydte tanúbizonysága alapján később megszüntették a költő elleni eljárást az osztrák hatóságok. Nem helytálló tehát az az állítás, hogy Petőfi halálát »soha egyértelműen nem állapították meg«.”* (Fekete 1984)

1972-ben jelenik meg Dávid Gyula és Mikó Imre *Petőfi Erdélyben* c. kötetének első kiadása, ebben a szerzők már úgy tartják, Dienes következtetése elhamarkodott, és felteszik a kötelező kérdést: *„Kinek lehettek a birtokában ilyen bizalmas iratok és zsinigre fűzött kitüntetések? Csakis valamelyik, a törzskarhoz tartozó tisztnek.*

Bauernek, Gyalókaynak, Kurznak, de egyik sem esett el a segesvári csatában, vagy Lőrincz Józsefnek, aki a Bem-leveleket megmentette, a nála levő érdemjelfüzért pedig átadta a később alakult Székely Nemzeti Múzeumnak. A halott vagy szárnysegéd volt, vagy tolmács, vagy mind a kettő.” (Dávid – Mikó 1972, 226)

Ők kérdeznak rá arra is, ha nem Petőfi, akkor ki volt a halott: *„Volt-e más polgári ruhát viselő tiszt az elesettek között? Kurzon kívül csak Berki Mózes hírszerző, de őt Fehéregyháza és Segesvár között temették el. Volt-e más, aki a szökőkút felé tartott, s akit onnan mintegy hétszáz méterre még futni láttak? Ki lehetett, akit az úton a dzsidások üldöztek, s aki védtelenül is szembefordult velük, hiszen a mellén volt a szúrás? Kinek lehetett ilyen száraz arca és dús szakálla, melyet egyesek szökének, mások feketének mondanak (e kérdés tárgyalását lásd lejjebb – S. A.), s kinek lehetett még holtában is határozott arc kifejezése?”* (uo.)

2012-ben Hermann Róbert szintén azon a véleményen van, hogy nem lehet automatikusan Petőfinek venni a halottat csupán azért, mert iratok voltak nála: *„Dienes András szerint az a tény, hogy Heydte iratokat, illetve kitüntetésekét talált a holttest mellett, már önmagában arra mutat, hogy Bem közvetlen környezetéhez tartozott a halott. Miután Bemnek két segédtisztje vett részt az ütközetben, s Lőrincz József őrnagy némi viszontagság után visszakeveredett a főhadiszállásra, Petőfi pedig nem, Dienes szerint csak Petőfi lehetett az ispánkúti halott, hiszen ilyen jellegű iratok csak a segédtiszteknél lehettek. Ezzel csupán az a gond, hogy feltételezi, miszerint Bem vezérkarában a feladatkörök olyan pontosan el voltak határolva, mint mondjuk a cs. kir. hadseregben, vagy a két világháború közötti M. kir. Honvédségben. Ez kevésbé valószínű. A források alapján inkább úgy tűnik, hogy a főhadiszálláson lévő tisztek bármelyikénél lehettek iratok, esetleg kitüntetések is, jóval inkább, mint a beosztás nélküli Petőfinél.* (Hermann 2012, 445.)

Hermann szerint Petőfinek nem is volt beosztása, amiből következően semmit sem kellett magánál tartania: *„A Heydte által (állítólag) látott halott egyébként nem csak Petőfi, sőt, szerintem legkevésbé Petőfi lehetett. Ha hivatalos iratok és kitüntetések voltak mellette, akkor az illető kétségkívül Bem közvetlen környezetéhez, vezérkarához tartozhatott. Petőfi azonban – amióta Berecken [helyesen: Bereckben – S. A.] csatlakozott Bemhez – lényegében beosztás nélkül volt.”* (Hermann 2012, 443.)

Hermann azon kijelentése viszont, *„hogy a főhadiszálláson lévő tisztek bármelyikénél lehettek iratok, esetleg kitüntetések is”,* kevésbé állja meg a helyét, ugyanis Bem seregében általában rend volt, mindennek megvolt a maga felelőse, s miért pont a főhadiszálláson ne lett volna így. Bem két napiparancsa is foglalkozik a tábori renddel (Sz.-Csanád, 1849. febr. 14. és Medgyes, február 15.), ezekben drákói szigort vezet be. (Bem tábori levéltára 1896, 110.)

Imreh Sándor írja, emlékezvén az 1849 januárjában Szelindeken töltött napokról:

„Bem tábornok hadseregét minden reggel fegyverbe és sorakozásra szólította menetkészen. Szállásunkon nem volt szabad semmit hagynunk.

Az öreg tábornok aztán lóháton, más alkalommal gyalog, bicegve tartott szemlét egy néhány zászlóalj vagy lovas osztály felett Petőfi Sándor és több főtsízt kíséretében. Kedvelte nagyon a rendet, tisztaságot. Az élelmezésre is nagy gondot fordított. Kenyérrel, marhahússal, szalonnával, borral, pálinkával és dohánnyal rendesen el voltunk látva. A kártyázást nagyon tiltotta az öreg, de azért suttyomban mégis kártyáztunk ártatlan összegben, ti. sájn krajcárban.” (Imreh 2003, IX-XII.)

Egyszer egy P. nevű őrnagy három percet késett, Bem emiatt tájékozva küldi el a seregből:

„Január 24-én (szerdán) reggeli pont 8 órára több főtsíztet hivatott Bem tábornok magához. Ez alkalommal egyik törzstiszt egy kissé megkésett.

– Őrnagy úr – szólt Bem haraggal –, 8 órára rendeltem Önt magamhoz.

– Éppen csak három percet késtem, tábornok úr! (...)

„Önt csak azért nem lövetem főbe, mivel sokkal gyávább ön, mintsem, hogy egy golyót megérdemelne! Tegye le a kardját s hagyja el azonnal hadseregemet!” Soha sem láttuk többé P. őrnagyot.” (Uo.)

3 A tetszhalott Lőrincz József mint Heydte halottja

3.1 A tábori levéltár pedáns őrzője

Hasonlóan katonás rend lehetett Bem levéltárában is, mivel volt ott egy személy, akiről a későbbiekben kiderül, hogy a forradalom utáni elnyomás éveiben még szabadságát is kockára tette az iratokért. Ő Lőrincz József vezérkari őrnagy, aki Bem iratait (azoknak egy részét) megmenti a dévai, augusztus 18-ai csata után, ő az, aki ezeket rejtegeti, feldolgozza, a hiányzó iratokat emlékezetből rekonstruálja, az érzékeny adatokat tartalmazó iratokat kivágja, megsemmisíti (lásd alább). (Lőrincz József 1820-ban született – tehát mindössze 2-3 évvel idősebb Petőfinél –, és 1876. jún. 23-án halt meg.)

Lőrincz az, aki 1849. augusztus 18-án megmenti Bem napiparancsainak jegyzőkönyvét és a kimutatásokat:

„Bem legkedvencebbjeinek tehát egyike volt Lőrincz, a kit magával vitt az utolsó temesvári csataterre és onnan vissza Dévához, a hol aug. 18-án kapitulált is. Itt tette Lőrincz József azt a nagy szolgálatot a történelem számára, hogy megmentette a nagy levertség közepette is az erdélyi magyar hadsereg létszámára és a tisztek kinevezése, s érdemjellel kitüntetésére vonatkozó napiparancsok jegyzőkönyvét és kimutatásokat, melyekre nézve ő maga saját kezűleg ezen megjegyzést írta: **A Dévai Capitulatio következtében, s a leveles szekeret felügyelő tiszt gondatlansága miatt elszórt**

levelek közül ezen jövőre tán becses jegyzéket felkerestem. Augusztus 18, 1849, este. Lőrincz József." (Nagy Sándor 1895)

„A vitéz és lelkiismeretes katona még akkor is nagy szolgálatot tett, midőn a végpercekben, a szétszórt vezérkari irományok közül a „Bem napi parancsainak eredeti példányát, a melyet gyakran sajátkezüleg ő (Lőrincz) vezetett, megbecsülhetlen más okmányokkal együtt, felszedve, megmentette a történelemnek. **Az idő nem kedvezvén ezeknek nyilvánosságra hozatalára nézve: oly hiven őrizte azokat, hogy még rokonai se tudtak róla.** Csak az ő s később neje szül. Magyarosi Agnes halála után jöttek tudomásra a hagyaték között, a nagybecsű okmányok, melyeket egyik s legfőbb jogutód, márkosfalvi Kocsis Gábor 1849-ki honvédtiszt bajtárs, volt szíves kezemhez juttatni.” (Nagy Sándor 1896, 144-145.) *Lőrincz rejtegeti, majd 1867-ben a*

lehető legalaposabban feldolgozza az iratokat. Szabó Sámuel elmondja, hogy ezek meglétét Lőrincz haláláig titkolta, és van egy levél, amit valamilyen okból kivágott a jegyzőkönyvekből:

„A nagybecsű följegyzések 3 évvel ezelőtt elhalt neje hagyatékából kerültek elő. Maga Lőrincz míg élt, **létezésüket titkolta, sőt azoknak, kik tőle szabadságharczi emlékekről, följegyzésekről kérdezősködtek, kitérő, tagadó válaszokat adott.** A jegyzőkönyv két helyen kétségkívül megcsonkult. Hiányzik belőle elől a 3-ik levél, melyen az olló-metszés nyomai tisztán fölismerhetők; a megmaradt kisujjnyi szélességű csonka rész mindkét oldalán egyes betűk, szótagok töredékei látszanak.” (Bem tábori levéltára 1896, 110.)

Az, hogy Lőrincz kivágja a 3. levelet, felettébb érthetetlen részéről, mikor közben a hiányzó, előléptetésekről szóló iratokat saját kútfőből is pótolja. (Bem tábori levéltára 1896, XC.) Bizonyára úgy értékelte, az illető iratban olyan információk vannak, amelyek veszélyt jelentenek valakire.

3.2 Volt-e tetszhalott Lőrincz?

A fentiekben már kezdem valószínűsíteni, hogy talán Lőrincz József lenne Heydte halottja. Ám Lőrincz József nem halt meg a fehéregyházi csatában, így nem is lehet Heydte halottja, jöhetne az ellenvetés.

De vajon nem lehetett-e halott mások, például Heydte szemében? Bizony igen. Nézzünk pár adatot Lőrincz fehéregyházi „haláláról”.

Róla a fehéregyházi csata után Bem úgy tudja, hogy halott:

„Hős vezérünk vigasztalhatatlan volt Petőfi és egyik legkedveltebb segédje, Lőrincz József miatt, (ez utóbbit is elesettnek tartva a segesvári csatában, ki azonban megmenekült, s Szász-Sebesnél újból csatlakozván vezéréhez, hosszas fogság után szülőföldjén Sepsimagyaróson hunyt el.)” (Nagy Sándor 1896, 89.)

„Tudjuk, mi, a kik vele voltunk Szelindeken a segesvári csata után, hogy mily levert volt az aug. 5-diki szebeni csatát megelőző éjjel, s e levertségének nem annyira a vesztett csata volt az oka, mint inkább a lelki fájdalom, a melyet érzett a Petőfi Sándor, Kurcz Antal, Lőrincz József őrnagyok, segédtszjtjei elvesztése fölött, a kik mind hárman eltűntek oldala mellől július 31-én; a két első kiürítve a dicsőség poharát, s elnyerve a szabadság mártír koszorúját, az utóbbi menekülve ugyan ; de csak később Szász-sebesnél érve utól főnökét. (Nagy Sándor 1895)

Lőrincz József amúgy azt állítja, „isteni ótalom” mellett szabadult meg, s az éj beálltával szállingózó bajtársak segítségével hagyja el a csatateret:

„az ütközetből, **a Bem kocsijáról, a lovas ellenség közöl, Héjas falvában, isteni ótalom mellett szabadultam meg, s az éj beálltával szállingózó bajtársak segítettek tovább.** Mig Parajdon betegen feküdtem, addig M.-Vásárhelyről a magyar had el-s az orosz bevonult. Én csak 10 napra érhettem a táborhoz Szászsebesre.” (Vasárnapi Újság, 1861, 56.)

Nézzük, hogy mit csináltak az oroszok a sebesültekkel és halottakkal a csata után. Még aznap bejárták a csatateret, és a sebesülteket összeszedték. A halottakat (és a fentiek szerint a tetszhalottakat vagy reménytelen sebesülteket) otthagyták, hogy majd másnap eltemetik.

Éjszaka viszont esik az eső (Gamerra Gusztáv / Magyar Polgár, 1880. augusztus 13./ és Gyalóky Lajos / Hazánk, 1887, 350./ közlése), ezért pár „halott” „feltámad”. Az egyik ilyen tetszhalott Bartha János, aki éjjel felébred, és megpróbál menekülni, nem sikerül neki, de látja, hogy másoknak igen: „*Nekem az erdélyi hadjáratban kapott — kedves emlékű — sebeim Segesvárnál csak 13-al szaporodtak, mégis megkísértém — bár a teljes vérvesztés miatt süker nélkül — a gyéren állított éji örök közt menekülni a közeleső tengeri felé, hova s főleg a hegytetőket borító erdőségbe, már előbb több menekvőt láttam húzódni. (...) Nemcsak a holtak, de a sebesültek nagy része — főleg a tisztek — megmeztelenítve s annyira elferdítve valánk, hogy legjobb barátomra is csak szaváról ismerhettem, de mert sorsunk úgy akará, ma is élünk.*” (Vasárnapi Újság, 1860, 649.) Eszerint ő is eszméletlen lehetett egy ideig, majd arra ébred, ő és mellette a bajtársai le vannak meztelenítve, a sebesültek is. Azokat a lemeztelenített sebesülteket tehát, akiket Bartha maga mellett lát, a csata után az oroszok halottakként hagyták ott.

Mütter Ferenc szintén halottként szerepel, ami ezután jön, tiszta rémtörténet: kilenc sebet kapott, a szász hullavivők bele akarták dobni a sírba, de olyannyira erősen kapaszkodott beléjük, hogy egy orosz katona megszánta és kivetette a halottak közül. (1848-49 Történelmi Lapok, 1897. augusztus, 114.)

Ferenczi György honvédszázados írja, hogy Moján Dániel századost is a halottak közül veszik ki: „*Moján Dani százados, kiről már említést tettem, súlyos sebeket kapott, s ott maradt a csataterén. Midőn a halottakat takarították össze, életjelt tapasztaltak nála, s kórházba szállították.*

Tudom, hogy felgyógyult, mert 1852-ben találkoztam vele". (Petőfi Múzeum, 1888, 278.)

A súlyosan sebesült Lőrinczcel történeteket tehát így lehet rekonstruálni: valahol ott van kiterülve a csatatéren, viszont a csatateret bejáró orosz katonák nem szedik össze őt sebesültként. Eszerint ő is azon tetszhalottak sorát gyarapította, akik közül egyesek felélednek az eső és az éjszakai hideg hatására, s akik közül páran megszöknek, párat másnap az oroszok visznek kórházba, egyeseket pedig (akik nem tudtak elég erősen kapaszkodni) a szászok élve eltemetnek.

3.3 Az őrnagyi egyenruha rejtélye

Egressy Gábor közöl érdekes dolgokat a Magyar Színházi Lap 1860. november 17-ei, 47. számában. Ennek csupán második részét közli a Vasárnapi Újság (1860. november 25., 588.), én pedig, csupán az utóbbit olvasván, sokáig egyszerűen nem értettem, mi történik Petőfi kapcsán Egressy és Lőrincz József között.

Ezt írja Egressy 1860. november 17-én, a 379. oldalon (a Vasárnapi Újság nem idézi):

„A segesvári csata elveszett. Az öreg [Bem – S. A.] harmad vagy negyed nap múlva [augusztus 1-jén – S. A.] visszajött M.Vásár helyre későn estve. Másnap korán reggel a főhadiszállásra mentem. Az öreg még feküdt. Huszárja, ki az öreg sáros egyenruháját kefélt az ebédlő terem asztalán, Sándorról nem tudott semmit. Bem törzskarából azon tiszt, a ki néhány nap múlva sok viszontagság után visszakerült, Lőrincz nevű huszárőrnagy volt, kit Bem különösen kedvelt. **Ha élne, maga mondhatná el legjobban, a mit akkor nekem Sándorról mondott.**”

Eszerint Lőrincz József, aki augusztus elsején még nincsen Marosvásárhelyen, mert a csata után „néhány nappal” kerül elő, mondott Egressynek valami nagyon érdekeset Petőfiről, amit Egressy nem is ad vissza.

Majd Egressy úgy folytatja, hogy Petőfi korábban megrendelt őrnagyi egyenruháját Lőrincz József vette át tőle (380. oldal):

„Ha nem csalódom, Lőrincz őrnagy volt az is, aki a segesvári csata után Petőfi Sándor őrnagyi egyenruháját tőlem átvette.”

Azaz Lőrincz nem mástól, harmadik személytől, hanem magától a nyilatkozó (igaz, kissé bizonytalankodó) Egressytől vette át a ruhát.

Ez után jön a Vasárnapi Újságban Lőrincz válasza: egyszerűen letagadja, hogy ő vette volna át Egressytől Petőfi megrendelt ruháját, mondván, ő csak később csatlakozott a táborhoz, nem is vehette át azt Marosvásárhelyen:

„Hogy netán Egressy Gábor úrnak (X. számú) közzétett levele folytán valaki azt vélje, mintha a Petőfinek készített katonaruhát én vettem volna, a fentírt ütközet után M.-Vásárhelyen át, s számolnom is lehetne róla: megjegyzem, hogy az ütközetből, a Bem kocsijáról, a lovas ellenség közl, Héjas falvában, isteni ótalom mellett szabadultam meg, s az éj beálltával szállingózó bajtársak segítettek

tovább. Mig Parajdon betegen feküdtem, addig M.-Vásárhelyről a magyar had el- s az orosz bevonult.

Én csak 10 napra érhettem a táborhoz Szászsebesre.” (Vasárnapi Újság, 1861, 56.)

Lőrincz József beszéde a mellébeszélés szép példája, ugyanis Egressy egy szóval sem állítja, hogy Marosvásárhelyen adta volna át Lőrincznek a ruhát, mivel, mint mondja, az néhány napig el volt tűnve a csata után. Egressy a ruhát nyilván akkor adja át, amikor Lőrincz előkerül.

Nézzük hát e kabátlopási ügyet. Szinte teljesen biztos, hogy Lőrinczet az oroszok megfosztották a ruhájától mint tisztet (lásd fennebb Bartha János elbeszélését: „Nemcsak a holtak, de a sebesültek nagy része — főleg a tisztek — **megmeztelenítve s annyira elferdítve valánk**”).

És most jöjjön a meglepetés, a róla készült rajz, amit Nagy Sándor hídvégi református pap, a forradalom résztvevője és leírója közölt ezzel a megjegyzéssel: „Augustus 18. 1849 este”. (Nagy Sándor 1896, betét az XC lap után).

Lőrincz viszont az aláírás szerint 1849. augusztus 18-án készült képen egy új őrnagyi egyenruhában van. Mégis, honnan lett neki hirtelen új őrnagyi egyenruhája (igaz, egy kicsit nagy, mint a képről kiderül), mikor egy ilyen ruha elkészítése jópár napba telik, ő pedig napokig lábadozik, utána pedig augusztus 10-e után mindenfelé fut Bem seregével? Tekintve, hogy nincs az a szabó, aki loholt volna Lőrincz után egyik településről a másikra, azt kell mondanunk, hogy Lőrincz őrnagy nem csináltatta az új őrnagyi egyenruháját, hanem készen kapta, a Petőfi őrnagyét vette át.

Mégis, miért hazudik, Lőrincz József, lehetett-e indoka arra, hogy letagadja, ha átvette Petőfi ruháját? Bizony lehetett, még hozzá a legnyomósabb: például az, hogy 1860-ban (mikor még javában tart az osztrák elnyomás, s a Vasárnapi Újság csupán

puhítani kezdi a terepet a Petőfi- emlékek közlésével) nála van teljes titokban Bem tábori levéltára. Lehet, úgy gondolkodott, ha véletlenül ő reflektorfénybe kerül, akkor az osztrákok elkezdnek kutakodni nála, és megtalálják a féltve őrzött kincset.

Emlékezzünk csak, mit ír róla Szabó Sámuel: Lőrincz titkolta, hogy nála vannak Bem papírjai, és általában mindenre kitérő, tagadó választ adott, amikor a szabadságharc emlékeiről kérdezték („*A nagybecsű följegyzések 3 évvel ezelőtt elhalt neje hagyatékából kerültek elő. Maga Lőrincz míg élt létezésüket titkolta, sőt azoknak, kik tőle szabadságharczi emlékekről, följegyzésekről kérdezősködtek kitérő, tagadó válaszokat adott*”). Hagyják őt békén, ne mind bezgessék a bajtársai, merthogy veszélybe kerülhet a féltve őrzött kincs.

3.3.1 Miért volt túl nagy Lőrincz ruhája?

Itt engedtessek meg nekem egy kis kitérő a róla készített kép alapján. Hohó, én ezt az embertípust ismerem! A kicsit mongolos, kerek fejű székely egy külön emberfajta, amelyet minden székely azonnal felismer. Külön szavaink is léteznek rá: *kujakmarci*, *kulyakmarci* 'kicsi, de bátor ember', másképpen *maroknyi székely* (szülővárosomban, Kézdivásárhelyen az egyik 1989-es, mélynövésű forradalmárt nevezték így, valamint a székelyudvarhelyi autonomistát, az alacsony Bardóczy Csabát³).

A kép alapján 99,99 százalékos pontossággal állítom, hogy Lőrincz József nemhogy a középtermetűnél alacsonyabb, de igazából alacsony termetű volt (maximum 160 centi), aki viszont mindig készen állt arra, hogy bárkinek, aki a termetével viccelt, egy jobb-bal-jobb horogsorozatot azonnal behúzzon. Ebbe a típusba tartozott Rákosi nagyapám és nagybátyám is, alacsony, kerekfejű, sárgás arcbőrű emberek, akiket azonnal befogadtak volna a mongol vagy japán hadseregbe: úgyhogy nem beszélek a levegőbe.

Nézzük csak meg közelebbről a róla készült rajzot! Azt látjuk, a ruha nagy neki, ez minimum 6-7 centi magasságbeli különbséget jelenthet mínuszban ahhoz képest, akire szabták – ráadásul még túl bő neki. Van is bizonyítékunk arra, hogy Lőrincz József egyértelműen kicsi volt, sőt „kis Lőrincznek” szólították. A marosvásárhelyi Népújság 1997. július 23-ai és 24-ei számában Nagy Pál közli a Petőfi-társaság egyik alapítójának, Éjszaki Károlynak (1818, Dunántúl – 1907, Kolozsvár) egy előkerült tanulmányát (*Hol van Petőfi?*) a költő haláláról. Éjszaki ebben elmondja, hogy 1868–1871 között Erdélyben dolgozik mérnökként a vasút építésénél, és sokszor bejárja a fehéregyházi csata terepét. Ő ezt írja:

„Gr. Haller József, ki Petőfi sorsát kutatta, szolgáltat legtöbb adatot (...) [Petőfi] találkozott a Bem kocsiján betegen tartózkodó segédtszttársával, **Kiss Lőrinczel** (...)

A "Pesti Hírlap" Január 15-diki számában közölt részlete Egresi Gábor naplójának (...) bizonyítja azt is, hogy Bem másik segédtszttje, **Kiss Lőrincz**, az általános zavar perczében látta Sándort, vászon

³ Lukács Csaba: Maroknyi Székely – Politikától a hajléktalanságig. Magyar Hang, 2021/7 (február 12.)

kabátjában, gyalog, az országúton keresztül futni, s a "kukoricza" földek felé tartani.”

Éjszakinak kétszer is vagy freudi elszólása van, vagy egyszerűen szó szerint visszaadja Haller József szavait: nemhogy Bem seregében, de az egész szabadságharcban nem tevékenykedett Kis(s) Lőrinc(z) nevű tiszt (aki ráadásul Bem segédtisztje) – azt viszont elfogadhatjuk, hogy informátora, Haller József kis Lőrinczként emlegette (már ha egyáltalán Haller tudta, hogy a kis nem a rendes neve, hanem jelző).

Ha valakinek lehetett dús körszakálla, akkor neki igen, ilyen hosszú bajusszal (merthogy gyorsan nő az arcszőrzete), és ilyen dús szemöldökkel (ami jele annak, hogy az arcán is dús szakáll nő). Lehetséges, korábban körszakálla volt neki, és lehetséges az is, hogy a július végi nagy lótás-futásban (Moldvába mennek, onnan Marosvásárhelyre /260 km/, onnan újra Székelykeresztúrra /60km/, majd Fehéregyházára /20 km/) Lőrincz bajusza mellé szakáll is nőtt.

Szinnyei József a *Magyar írók élete és munkái* című, 1909-ben kiadott kötetében az alábbiak szerint jellemzi Petőfit:

„Nem volt szép ember, **középmagasságú**, szikár alakja feltűnően széles vállakkal társult, arca sovány és halvány volt. Szemei aprók, orra római szabású, de kissé hegyes, homloka nyílt, mely fölé majdnem bozontos, színfekete hajzat borult. Alsó ajka a szokottnál vastagabb, szája kicsiny és szép, de ha nevetett, ez nem állt neki jól. Felső ajkát **ritkás vékony bajusz** csak kevésbé fedte, állát hasonló [azaz **ritkás vékony** – S. A.] **szakáll** körítette, melyet oldalt leborotváltva viselt.” (Adrovitz 2012, 124.) []

Most pedig vessük össze Petőfit és Lőrincz Józsefet azzal, amit Heydte mond az általa Petőfinek vélt halotról:

Heydte halottja (1854)	Heydte halottja Lengyel József elbeszélésében	A titkosszolgálat halottja (1877)	Petőfi (26 és fél éves) személyleírása	Lőrincz József (29 éves) személyleírása
sovány			szikár	sovány
száraz arcú		sárgás arcbőrű		száraz arcú, sárgás arcbőrű (mongolos), ráadásul aznap beteg is
kicsi			középmagas	Petőfinél kisebb (egy számmal nagyobb rajta a kelleténél Petőfi ruhája)

határozott arckifejezés			annyira azért nem határozott ⁴	az arcán egy csepp háj, zsír nincs, erősen határozott, mivel arccsontjai előreugranak
ha a körszakáll a fekete, a haja is fekete	szőke	fekete haj	fekete haj	fekete haj
nagy fekete körszakáll	hegyes állszakáll	hegyes fekete szakáll	„Kertbeny nem tudja kivenni, hogy a daguerrotipán visel-e szakállat a költő; pedig, úgy vélem, elég világosan felismerhető az a szakállforma, amely a többi arckép szerint is természetadta szakállnövése volt s amelyet maga gyérnek nevez: állszakáll ez, az alsó ajak gödrében s innen az áll felé kissé sűrűbb növése, legsűrűbb az állon, míg a szájszélek alatt s az állkapocs-csontok mentén fölfelé ismét gyérül.” ⁵	kerek arca, sűrű, erős, hosszú bajsa van, előnyös neki a nagy, fekete körszakáll (egyáltalán, ha akarja, vagyon neki olyanja, ellentétben Petőfivel)

⁴ Vaderna Gábor: Portrék által leleplezett Petőfi-imázs. 2013. március 18. <https://kultura.hu/portrek-altal/> „A Petőfi képmások közül az ELTE oktatója kiemelte Orlai Petrich Soma képeit, amelyek szintén az irodalmi fikciókra alapulva készültek el. Orlai poéta-unokatestvére portréit az éppen aktuális ?imázshoz? igazította, így **például a bárdköltő korszakban alkotott képein megfigyelhető az arccsontok előreugrása, mint a határozottság kifejezője.**”

⁵ Várkonyi Nándor: Petőfi arca. Nyugat, 1940/1, <https://epa.oszk.hu/00000/00022/00648/20826.htm>

			„Felső ajkát ritkás vékony bajusz csak kevésbé fedte, állát hasonló szakáll körítette, melyet oldalt leborotválva viselt.” (Ferenczi 1896, 46.)	
fekete pantalló		fekete nadrág	Gyalókay Lajos és Mütter Ferenc százados szerint aznap a költő egy vitorlavászonból készült blúzt, mellényt és nadrágot, egy szürke köpenyt, fején egyszerű katonatiszti sapkát és vállán egy szíjon függő sárga bőrtáskát viselt. (Dávid – Mikó 1972, 267-269) A vitorlavászon szürkésfehér színű, semmi esetre sem fekete.	?
ing nincs rajta, nadrágjáig le van vetkőztetve		az ing finom és a mellen redőzött		feltehetően levetkőztetik, mint a többi tisztet, amikor tetszhalottként fekszik

Szóval – Lőrincz József tagadása ellenére – szinte százszázalékban biztos, hogy ő vette át Petőfi vadonatúj őrnagyi egyenruháját.

3.3.1.1 Bartha János és Kővári Petőfinek nézi Lőrinczet

Most, hogy tudjuk, hogyan nézett ki Lőrincz, azt is észrevehetjük, hogy Heydte halottjának (1854) minden jegye illik Lőrincz Józsefre, Petőfire kevesebb.

Nézte-e valaki más Lőrinczet Petőfinek, tehetjük fel a kérdést. A válasz: igen, sőt az is lehet, az egyszerű, mezei katonák és tisztek azon része, akik frissen kerültek a seregbe/sereghez, keverték a kettőt. Ne feledjük, Petőfi pár napja, Kézdivásárhelyen csatlakozott Bemhez, Lőrincz pedig Bem hadititkára volt ugyan, de feladata – a sereg okmányainak gondozása – folytán kevesebbet járhatott a katonák között, mint egy kommandírozó tiszt.

A csata után a halálból visszatért, fogságba került, Segesváron lábadozó Bartha János, a gyalogosok két parancsnokának egyike azt mondja,

„Petőfi pedig nem lóháton, de a Bem kocsijában — egyedül ülve — érkezett a csata színhelyére, mely kocsit a muszkák minden társzerekkel s ágyúkkal egyetemben elfoglalván, gyalog kellett maradnia, s vagy az erdő felé sietni, vagy a tömegben vonuló csatárokat bevárni lett feladata.” (Vasárnapi Ujság, 1860, 649.)

„a végzetes segesvári csata kezdetén, az akkor gyengélkedő Petőfyt, Bem saját (a muszkák által utóbb üresen elfogott) kocsijában, Fejéregyháza alatt — s így a csatától elég biztos távolban — hagyá.” (A hon, 1867. július 26.)

A kézdivásárhelyi Barabás Károly, Lőrincz József sógora viszont 1888-ban kijavítja Barthát:

„Tévedett aztán az az úr is, kinek nevét elfeledtem, de állítása élénk emlékezetemben van, ki azt írta, hogy »a csata folyama alatt Petőfit a Bem kocsijában betegen láttam heverni«; mert ez Lőrincz József őrnagy, a Bem segéde volt, kit, — látván, hogy beteg, maga Bem küldött hátra a kocsiba, hogy várja be a csata végét s ügyeljen az irományokra. Ez a Lőrincz mentette meg aztán az irományokat s a köztök levő magyar érdemjeleket, mely utóbbiakat 1870 közepe táján a sepsiszentgyörgyi Csereinéféle múzeumnak adott volt át, hol ma is üveg alatt őriztetnek.” (Petőfi-Múzeum, 1888. július 1., 141. hasáb)

A sógor szavait százszázalékban elfogadhatjuk, mivel maga Lőrincz József is azt mondja, ő volt Bem kocsijában („*az ütközetből, a Bem kocsijáról, a lovas ellenség közöl ... szabadultam meg*”).

Kővári László feltehetően szintén Lőrinczet nézi Petőfinek, ezért mondja azt, hogy Petőfi Kurz szekeren utazott Marosvásárhelyről Székelykeresztúrra utazni (Kurz és Lőrincz volt Bem két hadititkára, együtt dolgoztak, így a lehető legtermészetesebb, hogy egy kocsin mennek).

.Július 30-án reggel Vásárhely közelében a Vácmányon felfelé négy szekér jött velem szemben ,- az elsőben Bem ült Lőrinczy József századossal, a másodikban Pünkösti Gergely s a Nagyváradon most is élő Gyalokai Lajos, s mire szekereimből kiugrottam, már a negyedik szekér állt velem szemben : Kurcz Antal, a Magazin szerkesztője s Bem titkára ült benne Petőfivel. Csak annyit tudtak mondani, hogy Keresztúrra mennek. Lovaim ki lévén fáradva, nem

tarthattam velük. Petőfi akkor is nemzetőr ruhát viselt.” (Dávid – Mikó 1972, 256.)

Amúgy Kővári arc- és névmemóriája erősen rossz lehetett, mert a Gyalókey Lajossal állítólag együtt utazó Pütkösti Gergely maga vallotta be később, hogy részt sem vett a fehéregyházi csatában, ergo nem is ment oda. (Dienes 1958, 215.) Kővári soha nem látta Petőfit, noha aludt is vele egy szobában⁶.

Dienes tesz egy szinte freudi megállapítást, amiből az derül ki nagyjából, ha nem tudnánk, hogy Heydte halottja Petőfi, akkor Lőrincz Józsefnek kellene lennie: „*a vezéri törzsnél levő kitüntetések, két részre osztva és zsinigre fűzve, ketten őrizték maguknál: Lőrincz és – a Heydte által látott halott.*” (Dienes 1958, 458.)

Én pedig ezt állítom: dehogyan voltak ketten, akik a kitüntetések őrizték. Bem főhadiszállásának legpedánsabb embere Lőrincz volt, s ahol ilyen ember kerül (kivált egy katonai táborban), ott nincs szükség egy második emberre is. Esetleg az illető lehetne Lőrincz beosztottja – ám nem tudok arról, hogy Lőrincz mellett lett volna egy ilyen személy.

3.3.2 Lőrincz a jobbszárnyon, Bem kocsijában

Lőrincz csatabeli szerepéről, arról, hogy merre jár, Gyalókey Lajostól van értesülésünk, a csata kezdete után pár órával:

„Feltűnt nekem, hogy sem Lőrincz őrnagyot, sem Petőfit nem láttam a vezért környező csoportban. Zeyk eziránt hozzá intézett kérdésemre azon felvilágosítást adta, hogy az altábornagy Lőrinczet jobb szárnyunk mozdulatainak megfigyelésére küldte el; Petőfi pedig rövid időzés és társalgás után Fehéregyháza felé eltávozott.”
(Hazánk, 1887, 343.)

Azt is pontosan tudjuk, mikor ment a jobbszárnyra: Lőrincz maga írja, hogy délután 1-2 óráig volt Bem mellett. (Vasárnapi Újság, 1861, 56.)

Ezután Lőrincz a jobbszárnyon van, az ő **állandó feladata** (merthogy betegen nem tud egyebet csinálni) az, hogy annak mozdulatait figyelje. (Feltételezem, Bem úgy gondolta, az egy biztonságos hely. Az is volt egy darabig, legalábbis a magyar balszárny keményebb harcaihoz képest.) Bem kocsijában marad továbbra is, mint ahogy sógora megírja.

⁶ Kővári leírja Petőfivel való korábbi „találkozását”. Ebből az derül ki, hogy Petőfi 1849. július 24-én érkezett Kezdivásárhelyre, de Kőváriak egész nap dolga volt, nem látta a költőt. Lefekszik a szállóban, hajnalban pedig arra ébred, hogy „két ismeretes hang költögeti egymást, Petőfi és Egressy Gábor”. Hajnalban (erősen rossz látási viszonyok között) úgy látja hogy mind a kettő nemzetőri ruhát viselt. Hogy mi az álom, és mi a valóság, talán ő sem tudja. Ezek után mindaz, amit mond, miszerint Petőfi Kurz szekeren volt, a legnagyobb fenntartással kezelendő. Azt viszont igenis el tudjuk fogadni, hogy Kurz egy kicsi és fekete ember társaságában volt. Gyalókey Lajosnak, Petőfi valódi útitársának ellenben nincs miért hazudnia, s nálánál senki sem tudja jobban, hogy kivel utazott egy szekeren. (Kővári 1888, 54. hasáb)

Szóval Lőrincz ott van a jobbszárnyon, beteg, nem sokat mozog. Aztán a balszárny megbukik, Bem menekülni kezd. Ezzel egyidőben történik egy másik katasztrófa: az oroszok a Nagyküküllőn keresztül is támadnak, elvágván a menekülési utakat:

„Körülbelül a felbomlásnak ezekben a válságos pillanataiban történhetett, hogy egy az oroszok északi csoportjából a folyó jobbpartján felfelé küldött **dzsidásszázad, a malom duzzasztógátja alatti gázlón s a malomárok őrizetlen hídján átkelve**, a Kisrétre, majd onnan – a Haller-kastélyt megkerülve – a falutól délre eső téglavető felé rohant s elvágta a magyar balszárnyról a Monostorkert irányában erre menekülő útját. Néhány pillanat múlva az újból megszalasztott székely huszárok száguldottak végig az országúton, legázolva a menekülő gyalogosokat is.” (Gyalókay Jenő 1938, 126-127.)

Nézzük, hova menekülhetett Lőrincz (bizonyára Bem kocsiján):

- a balszárny fut, arra menni képtelenség, kivált kocsival, mert a Sárpatak hídjánál a menekülő lovasok tapodják le egymást
- szemből támad az orosz
- jobboldalról pedig, a Nagyküküllőn átjöttek az oroszok, és ölnek le mindenkit
- más orosz századok pedig a Nagyküküllőn átívelő bűni hídon átjőve támadják hátba a magyarokat.

Magyarán: akármerre megy Lőrincz Bem kocsiján, belefut az oroszokba. A jobbszárnynak vége, semmi esély nincs.

Egyedül a balszárnynak marad némi esélye a menekülésre a Fehéregyházától délre eső dombok alatt, ezt az utat választja Bem is. A Székelyudvarhely – Segesvár országúton menekülő huszároknak is van esélyük, ha elég gyorsan futnak – ha nem, akkor az üldöző oroszok lekaszabolják. Kocsival arra menekülni viszont képtelenség, mert el van zárva az út a felborult szekerek, a nagy tömeg által.

Lőrincz mégis azt mondja, hogy eljut Héjjasfalváig: „az ütközetből, a Bem kocsijáról, a lovas ellenség közöl, Héjas falvában, isteni ótalom mellett szabadultam meg”. Ezt a kijelentését ugyanúgy félrevezetésnek, elterelő hadműveletnek, ha úgy tetszik, hazugságnak kell tartanunk, mint azt, amit Petőfi egyenruhájáról tett: **a jobbszárnyról egyetlen kocsinak sem volt, ahogyan eljutnia Héjjasfalváig**, mivel a hátuk mögött volt a Sárpatak mély szakadékos martja, amin kocsival képtelenség átjutni (illetve egyetlen helyen volt egy átjáró, amit az oroszok – szász és ormán vezetőiknek köszönhetően – ismertek és ki is használtak). (A helyrajzot itt most helyszűke miatt nem tudom kibontani, majd készülő kötetemben.)

Azaz mégis maradt egy lehetősége: pontosan ott, ahol Gyalókay Jenő szerint átjött a bekerítő orosz dzsidásszázad, a malom duzzasztógátja alatti gázlón s a malomárok őrizetlen hídján átkelhet Bem kocsijával a Nagyküküllőn, és a folyó jobb oldalán, Bún felé próbálhat menekülni. Lőrincz úgy gondolhatta, miután az oroszok már átjöttek a gázlón és a hídon, van pár perce arra, hogy a hátuk mögött elslisszoljon. Számítása nem jött be, az oroszok hagytak ott embereket az átjáró túlsó felén. Ott fogják el Lőrinczet, ott szórják szét a papírjait, az érdemrendeket. Ott látja őt Heydte, ott

földelnék el Bún falu mellett, ha éjszaka magához nem térne, mint a többi tetszhalott, és mások segítségével el nem menne a csataterőről...

Miért mondja mégis Lőrincz, hogy pontosan Héjjasfalváig jutott el? Azért, mert össze akarja kapcsolni a menekülését a Bem menekülésével, aki tényleg a héjjasfalvi mocsárban bújt el az oroszok elől (lásd pl. Sommerfeldzug 1864, 111–112.). 1860-ban ezzel azt tudatja az osztrák titkosszolgálat embereinek, hogy nálam ne kutakodjatok, mert nincs semmi irat nálam, mindent elnyelt a mocsár. Pedig mi tudjuk, hogy ott volt nála Bem tábori levéltára, és titokban őrzi azt.

Senki fel nem tette eddig a kérdést, hogy miként menekülhetett meg Bem tábori levéltára a segesvári/fehéregyházi csatából, mikor onnan sem Bem, sem Lőrincz nem tudott kocsival elmenekülni. Hát úgy, hogy amikor látta, nincs menekvés, Lőrincz a levelesládát a Nagyküküllő füzesébe elrejtette, majd gyalog futott tovább. Miután félholtan fekszik, és a hideg hatására feléled, ez az ember még azt is megcsinálja, hogy visszamegy az elrejtett ládához, és bajtársaival megmenti annak tartalmát. Csoda-e, ha ezek után ködösít, hazudik, csak hogy féltve őrzött kincsét ne tegye ki veszélynek? Hős ő bizony, mindenek ellenére...

Hivatkozott irodalom

Adrovitz 2012 Arc poetica. Petőfi Sándor életében készült képmásai. Összeállította, a képeket válogatta Adrovitz Anna. Petőfi Irodalmi Múzeum, 2012. 124.

Bem tábori levéltára 1896 Bem tábori levéltárából. Sajtó alá rendezte Szabó Sámuel 1848–49-iki tüzér-főhadnagy, tanár. In: Nagy Sándor: Háromszék önvédelmi harca 1848-49. Kolozsvár, 1896

Dávid – Mikó 1972 Dávid Gyula – Mikó Imre: Petőfi Erdélyben. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1972

Dienes 1958 Dienes András: Petőfi a szabadságharcban. (Irodalomtörténeti Könyvtár 3.) Budapest, 1958

Fekete 1984 Fekete Sándor: Petőfi, a „sírásó”. In: Fekete Sándor: A kamasz álma. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1984, 215-220.

Fekete 1996 Fekete Sándor: A barguzini kísérlet újra támad. Ezredvég, 1996 (6. évfolyam), 11. szám

Ferenczi 1896 Ferenczi Zoltán: Petőfi életrajza. Budapest, 1896

Gyalóky Jenő 1938 Gyalóky Jenő: Az erdélyi hadjárat 1849 nyarán. Franklin, Budapest, 1938

Hermann 2012 Hermann Róbert: A fehéregyházi (segesvári) ütközet és Petőfi halála. Hadtörténelmi Közlemények, 125. évf. (2012), 2. szám, 437–462.

Imreh 2003 Visszaemlékezés az 1848–49. évi szabadságharcra Erdélyben. Írta Imreh Sándor volt Mátyás-huszár. Sajtó alá rendezte, jegyzetekkel ellátta és a

bevezető tanulmányt írta Pásztai László. Országos Széchényi Könyvtár, Gondolat Kiadó, Budapest, 2003

Kóvári 1888 Kóváry László: Nyílt levél a Petőfi-Muzeum kiadóhoz. Petőfi-Muzeum, 1888 (1. évfolyam), 2. szám

Krajczár 1980 Krajczár Gyula: Hol nyugszik Petőfi Sándor? Néphadsereg 1980. augusztus 2.

Kranczár 1991 K. É.: Krajczár megtalálta Petőfit? Jelige: „Személykörözés”. Kurír – reggeli kiadás, 1991. április 25.

Lengyel 1860 Adatok Petőfi halálához. III. Lengyel József levele. Vasárnapi Újság 1860, 507.

Mezősi 1957 Dr. Mezősi Károly: Petőfi utolsó napja és halála. Hadtörténeti Közlemények, 1957. 3-4.; 187-222.

Nagy Sándor 1895 Nagy Sándor: Bem hadseregének létszáma. 1848-49 Történelmi Lapok, 1895. május 1.

Nagy Sándor 1896 Nagy Sándor: Háromszék önvédelmi harca 1848-49. Kolozsvár, 1896

Sántha 2022 Sántha Attila: Melyik úton látta Heydte „Petőfit”? Erdélyi Előretolt Helyőrség, V. évfolyam, 13. (56.) szám (2022. december), 12-13.

Sommerfeldzug 1864 Der Sommerfeldzug des Revolutionskrieges in Siebenbürgen im Jahre 1849. Von einem Veteranen, Verfasser der „Skizzen und kritische Bemerkungen der Ereignisse in Siebenbürgen” etc. Vollständige Ausgabe. Prag, 1864

Szentgáli 1922 Szentgáli Antal: A segesvári ütközet (1849. július 31.) orosz forrás nyomán. Hadtörténelmi Közlemények, 23. (1922–1923), 279–289.